Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia - Lorena, 1917-1918

Prof. Dinu Constantin
Liceul Teoretic ,,Ioan Petrus", Otopeni, judetul Ilfov

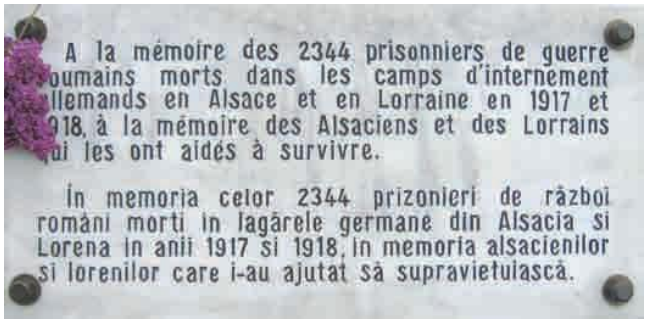

Din pacate puţini români cunosc tragedia prizonierilor de război români în Alsacia şi Lorena din Primul Război Mondial. Este vorba de câteva mii de ostaşi români făcuţi prizonieri de către armata germana, în urma unor lupte violente duse chiar la baionetă, la începutul lunii noiembrie 1916, în zona Predealului, numită de strategii timpului „Poarta Valahiei".

După ce au căzut prizonieri, ostaşii români au fost transportaţi în vagoane de vite, în condiţii cumplite de frig, malnutriţie şi lipsă totală de igienă, în Germania, unde au fost repartizaţi în lagăre de muncă. Peste 2000 dintre aceştia au fost, apoi, internaţi în tabere de muncă situate în Alsacia şi Lorena, care s-au dovedit a fi, în final, adevărate lagăre ale morţii. Astfel, 2344 de prizonieri români au decedat în perioada ianuarie 1917 –decembrie 1918, dintre care 1180 în Alsacia şi 1164 în Lorena. Au murit de frig, de foame, din cauza muncii istovitoare şi lipsei totale a unei minime asistenţe medicale. Un factor care a contribuit în mod hotărâtor la aceste dispariţii masive a fost faptul că în iarna 1916-1917 s-au înregistrat lungi perioade cu temperaturi negative, în jurul valorii de minus 20 grade C.

Cimitirul ostaşilor români din Soultzmatt - Alsacia

După încheierea Primului Război Mondial, cu rare excepţii, majoritatea prizonierilor români decedaţi în Alsacia şi Lorena au fost regrupaţi şi înhumaţi în cimitire militare. Este important să precizăm faptul că statul francez a emis Legea din 31 iulie 1920, stipulând crearea cimitirelor militare de pe fostul front. Prin decretul publicat în Jurnalul Oficial la 30 septembrie 1920 se precizau condiţiile în care aceste cimitire trebuiau să fie amenajate şi întreţinute. Astfel, cea mai mare parte a soldaţilor români morţi în prizonierat au fost îngropaţi în cimitirele militare de la Soultzmatt şi Haguenau, din Alsacia şi de la Dieuze şi Labry, din Lorena.
Cimitirul militar din Dieuze adună 947 de soldaţi români, dintre care 842 în morminte individuale şi 105 în osuar. Aici, a fost ridicat un monument în onoarea militarilor români căzuţi în Lorena, în prizonierat. Pe acest monument se află două inscripţii: prima, o strofă din imnul naţional de la aceea vreme („Doamne Sfinte/Ceresc Părinte/Susţine cu a Ta mână/Coroana română”), cea de-a doua inscripţie, o strofă scrisă de Elena Văcărescu, marea noastră poetă („D’al vostru vis eroic/ Ştiindu-vă români/ Dormiţi vegheaţi de Franţa/ Dormiţi soldaţi români!”).

Cimitirul militar din Labry adună 256 de prizonieri români, dintre care 90 în morminte individuale şi 156 în osuar. În Haguenau, 472 de ostaşi şi-au găsit liniştea în morminte individuale. Cimitirul Militar român din Val de Pâtre, de la Soultzmatt, adăposteşte trupurile a 687 de prizonieri. Doar 457 dintre aceştia au reuşit să fie identificaţi.

Omagii au fost aduse prizonierilor români decedaţi în Alsacia şi Lorena de-a lungul timpului. La 9 aprilie 1924, Regele Ferdinand I şi Regina Maria, însoţiţi de ministrul Afacerilor Externe Ion Gheorghe Duca au venit să se reculeagă la mormintele celor 687 de ostaşi români, inaugurând Cimitirul de la Val de Pâtre Soultzmatt. Delegaţia română a fost întâmpinată de către generalul Berthelot, guvernatorul militar al Strassbourgului, fost şef al Misiunii Militare franceze în România în perioada 1916-1918. Suveranii români au depus o coroană de trandafiri la piciorul marii cruci care străjuieşte cimitirul şi alături de care flutură în permanenţă drapelul francez şi cel român. Trei plăci de marmură amintesc sacrificiul militarilor căzuţi prizonieri şi care „au cunoscut foamea, privaţiunile şi torturile”. În acest cimitir se găseşte şi o statuie de Oscar Hahn, reprezentând-o pe regina Maria.

Cimitirul ostaşilor români din Haguenau - Alsacia

În 1991, în numele Ambasadei Române din Paris, împreună cu o delegaţie a Ministerului Apărării şi în prezenţa autorităţilor militare franceze, s-a depus la cimitirele din Soultzmatt, Haguenau şi Dieuze câte o placă comemorativă bilingvă cu următorul text: „*În memoria celor 2344 prizonieri de război morţi în lagărele germane din Alsacia şi Lorena în anii 1917 şi 1918; în memoria alsacienilor şi lorenilor care i-au ajutat să supravieţuiască”.*

Labrz - Lorena - Placă dedicată de Regina Maria

In fiecare an, la 11 noiembrie, Ziua Armistiţiului din 1918, o delegaţie a Ambasadei României la Paris, a Misiunii Permanente a ţării noastre pe lângă Consiliul Europei şi a Consulatului General de la Strasbourg depun coroane de flori împreună cu autorităţile militare franceze la Cimitirele din Dieuza, Haguemau şi Soultzmatt. Deasemenea, o slujbă religioasă este celebrată în fiecare an la Cimitirul de la Soultzmatt de **Ziua Inălţării Domnului**, care este şi Ziua Eroilor în România, prilej de pelerinaj pentru mulţi români din diasporă, atât din Franţa, cât şi Germania.

Trebuie adus un respectos omagiu lui Jean Nouzille, cel care a fost un eminent istoric militar, un distins profesor la Universitatea din Strasbourg, elev al Şcolii Militare inter-arme de la Saint-Cyr

şi membru al Comisiei franceze de istorie militară. Jean Nouzille este autorul volumului „**Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia şi Lorena. 1917-1918**.” Inaintea apariţiei acestui volum în 1991, amintirea acestor soldaţi nu era păstrată decât de crucile care străjuiesc mormintele lor. Graţie acestei lucrări de referinţă, reeditată în 1997, cuprinzând un imens volum de date şi documente provenind din numeroase arhive, astăzi românii au posibilitatea cunoaşterii în amănunt a tragediilor şi calvarului celor dispăruţi.
Unele mărturii privind sălbăticia de care erau capabili germanii chiar înainte de hitler, trebuiesc reproduse cu exactitate, fără nici o prerlucrare, pentru că sunt zguduitoare.

Calvarul alsacian

La începutul Primului Război Mondial, trupele germane au defrişat o parte din pădure la vest de Soultzmatt pentru a construi adăposturi şi instalaţii militare. La 500 de metri nord de capelă li aproape de hanul din locul numit Gauchmatt, germanii au ridicat o tabără militară. Situată într-un luminiş, această tabăra numita Kronprinzlager este înconjurată de sârmă ghimpată. Este utilizată de trupele germane care vin aici să se odihnească la fiecare 3 săptămâni prin rotaţie, după ce au fost angajate pe frontul franco-german din Vosgi.

Acest front este stabilizat la 10 km vest de Soultzmatt după bătăliile din iunie 1915 de la Hilsenfirst şi cele din iulie 1915 de pe Linge. Tabăra de la Kronprinz este ocupată în permanenţă de 500 de soldaţi germani şi două baterii de baloane captive. Este camuflată pentru a nu fi reperată de aviaţia franceză. Un comandament local (Ortskommandantur) este instalat la Soultzmatt pentru a dirija pasajul şi cantonamentul trupelor germane. În localitate sunt cantonate un detaşament de poliţie şi o companie de infanterie care ocupă şcoala de băieţi, depozite rechiziţionate şi cele două uzine de textile.

La începutul lui 1917, pe un frig pătrunzator, locuitorii din Soultzmatt văd sosind soldaţii români extenuaţi şi slabi ca nişte umbre. Escortaţi de soldaţi din Landsturm, cu baionetele la ţeava puştii, prizonierii vin pe jos de la Rouffach. Cea mai mare parte dintre aceştia sunt dirijaţi spre tabăra de la Val du Platre, iar aproximativ 20 dintre ei sunt adăpostiţi provizoriu într-o uzină de textile. "Copii satului aruncă, din când în când, câte un colţ de pâine sau câte un cartof prin crăpăturile zidurilor. Ordinele vin, inexorabile, şi copii sunt alungaţi. Unul dintre ei, care se obstinează este luat la palme de un ofiţer şi o ia la fugă urlând. Puştii vor continua să ascundă cartofii sau pâinea uscată în crăpăturile din zid. Cei mai epuizaţi dintre romani, cei care zac în spatele coloanelor zgârmă cu pietre pentru a lărgi aceste crăpături. Unul dintre ei, pe care îl voi vedea până la capătul eternităţii scoate din ascunzătoare un cartof crud pe care îl roade cu înghiţituri zgomotoase" (**Benjamin Vallotton, Les prisonniers roumains en Alsace, in Alsace française, 5 -12 octombrie 1930, p 334**)

Conform marturiei lui **Leon Nicollet** născut în 1905 la Soultzmatt şi ai cărui părinţi au făcut parte dintre cei 30 de membri ai personalului civil alsacian ce lucra în tabără, la începutul lui 1917 nu mai sunt decât maxim 70 de prizonieri romani. Efectivele sunt completate în urma deceselor. Ei sunt cazaţi în cele două barăci din exteriorul taberei. Aceste barăci sunt încă neterminate la începutul lui 1917, sunt reci şi umede. Prizonierii sunt supravegheaţi de un detaşament special de 15 gardieni şi încadraţi pentru munci de şefi de echipă civili şi de un pădurar. Acesta din urma este cazat împreună cu familia în cabana de la Val du Platre, lipită de

capelă. Prizonierii români sunt constrânşi la munci grele: tăierea lemnelor pe pantele masivului Schimberg, în sudul taberei. Primesc o hrană insuficientă. Bieţii soldaţi români mor de epuizare şi de foame. Tatăl lui Leon Nicollet, care este şef de echipă, încadrează 15 prizonieri români în lucrările de întreţinere a căii ferate, tăierea lemnelor şi curăţirea taberei.

Morţii se îngropau Duminica

Prizonierii sunt supravegheaţi în timpul lucrului de soldaţii germani înarmati cu puşti şi baionete. Tatăl lui Leon le aduce de mâncare în rucsac, pe care le-o dă pe ascuns de gardieni, însă este insuficientă ca să îi ajute să supravieţuiască. Prizonierii sunt adesea loviţi fără motiv de către gardieni.

Leon Nicollet a remarcat ca soldaţii români poartă o uniformă gri albăstruie cu lisieră roşie sau verde la guler, însă cel mai adesea sunt în zdrenţe. Unii dintre ei sunt desculţi sau cu picioarele învelite în carpe. Veşmintele sunt deşirate şi prizonierii sunt adesea nevoiţi să recupereze îmbrăcămintea celor morţi. Românii sunt foarte slăbiţi iar gardienii, care estimează că nu mai sunt capabili să evadeze din cauza slăbiciunii fizice, îi supraveghează de bine de rău. (...) Încă de la sosirea lor la Val de Platre, prizonierii români, epuizaţi şi înfometaţi, rezistă cu greu la frig şi oboseală.

La început, morţii sunt plasaţi în sicrie şi depuşi la capelă. Înmormântările au loc duminica. Fiecare sicriu este condus de 4 prizonieri români şi ia drumul capelei pentru a ajunge la locul numit Grienling, la 500 de metri sud de Soulzmatt, pe un teren comunal situat lângă cimitirul satului. Odată groapa săpată, purtătorii fac un cerc în jurul sicriului sub supravegherea gardienilor. Un soldat român ia cuvântul pentru a recita slujba de îngropăciune şi pentru a vorbi despre viaţa defunctului. Nu putem afirma că prizonierii români ar fi profitat de aceste îngropăciuni pentru a intona imnul naţional "Trăiască Regele". Copii din sat profită de aceste înmormântări pentru a se apropia de prizonieri, iar aceştia îşi duc mâinile la spate pentru a primi bucăţi de pâine sau câte un cartof fiert. Câteodată copii sunt bătuţi de gardieni pentru că dau de mâncare prizonierilor.

In acte, se murea de stop cardiac

Incepând cu luna martie a anului 1917, cadavrele prizonierilor români nu mai sunt coborâte exclusiv duminica ci în fiecare zi şi uneori de mai multe ori pe zi, de 5 ori pe 11 martie 1917, de 5 ori pe 24 martie. Conform listei stabilite de subprefectul (kaiserliche Kreisdirektor) din Rouffach-Guebwiller pe 14 decembrie 1917, 142 de soldaţi români mor şi sunt îngropaţi la Soultzmatt între 4 februarie şi 8 mai 1917: 17 în februarie, 73 în martie, 48 în aprilie şi 4 în mai. Unii prizonieri români sunt îngropaţi în cimitirul militar pe care germanii l-au creat la Val du Platre pentru soldaţii germani, din motive necunoscute.

Conform avizului (Mitteilung) adresat Ortskommandaturii de la Soultzmatt pentru fiecare dintre decesele prizonierilor români înhumaţi la Val de Platre, Feldwebnel-Leutnant Baller declara că soldaţii români au decedat pur şi simplu în urma unui stop cardiac!

În realitate, prizonierii de război români mor de foame, de frig, şi din cauza proastelor tratamente. Populaţia alsaciană este convinsă ca exterminarea soldaţilor români este deliberată. Benjamin Valloton evocă reflecţiile gardienilor germani la adresa prizonierilor români: ***"Cine i-a obligat să declare război? Noi facem doar ce ni se spune!...". "Slăbănogii ăştia au îndraznit să ne atace pe la spate? Nu vi se pare abominabil, nu simţiţi insulta?".***

Locuitorii din Soultzmatt au observat că atunci când morţii români sunt coborâţi în sat pentru a fi îngropaţi, purtătorii sicriului se opresc pe drum la Capelă într-un loc unde sunt depuse gunoaiele satului şi caută cu înfrigurare, în ciuda insultelor şi a loviturilor din partea gardienilor, să recupereze ceva de mâncare printre resturi. Smulg iarba ca să o mănânce cu aviditate. Acest comportament al soldaţilor români spune multe în ceea ce priveşte starea lor de subalimentare. Locuitorii din Soultzmatt, din fericire numeroşi, depun pâine şi mâncare consumabilă printre gunoaie pentru ca prizonierii să o poată găsi a doua zi, trecând pe-acolo. În afara copiilor, nimeni nu îndrăzneşte să le dea mâncare în mod direct, de teama germanilor. Martori oculari i-au povestit în 1919 lui Max Dollfus, preşedinte al comitetului alsacian al mormintelor româneşti, că soldaţii români au murit de foame în timp ce resursele ce le erau destinate erau consumate de gardienii lor în hanul de la Gauchmatt, vecin cu cimitirul actual. 27 de familii din Soultzmatt, a căror listă este conservată în arhivele municipale, au contribuit prin donaţiile lor în hrană la supravieţuirea unora dintre aceşti prizonieri de război. (...)

O poveste cu final fericit

Un caz particular merită să fie citat în tabăra de la Val de Platre pentru a arăta că populaţia alsaciană nu a fost insensibilă la martiriul prizonierilor români de război, în ciuda riscurilor certe de represalii într-un sat în care erau cantonaţi sute de soldaţi germani. Într-o noapte de martie sau aprilie 1917, pe la orele 22, mama lui Ernest Nicollet şi-a trezit fiul. Era înspăimântată deoarece un prizonier român bate la geam.

Este vorba despre un soldat originar din Oltenia, departamentul Călăraşi, la 50 km sud de Bucureşti, aproape de Dunare. Soldatul Solomon Coconaşu, în vârstă atunci de 35 de ani, reuşise să iasă din barăcile din tabăra de la Val de Platre. A coborât spre primele case din sat şi a bătut la geamul casei locuite de părinţii lui Ernest Nicollet (născut la Soultzmatt în 1897), pe strada Preoţilor, în capatul vâlcelei străbătute zilnic de convoaiele mortuare. Purtându-şi camarazii decedaţi la cimitirul de la Grienling, el a reperat cu siguranţă itinerariul ce l-a condus spre sat şi, mânat de foame, a riscat să coboare şi să ceară de mâncare pentru a nu muri de foame.

După ce a verificat că nu mai e nimeni pe stradă, familia Nicollet l-a primit în casă. Soldatul român cunoştea câteva cuvinte în limba franceză şi a angajat o conversaţie foarte limitata cu dl Nicollet. Fiul său, Ernest, care, 70 de ani mai târziu ştia încă cele câteva cuvinte în limba română pe care le-a învăţat de la Coconaşu, îşi aminteşte că mama sa a încălzit în seara aceea un rest de cina pentru a-i da să mănânce soldatului român. După ce a mâncat şi s-a odihnit lângă foc, Coconaşu s-a întors în tabără cu un rucsac plin cu alimente.

Din acel moment, el a continuat să iasă din tabără de câte două-trei ori pe săptămână pentru a mânca la familia Nicollet, ceea ce îi va permite să supravieţuiască şi să se întoarcă în patrie. A profitat cu siguranţă de neglijenţa gardienilor germani, care se amuzau seara la han. Ceea ce îi uimeşte pe membrii familiei Nicollet este faptul că Coconaşu le săruta mâinile în semn de mulţumire de fiecare dată când vine la ei. O singură dată, este însoţit de un camarad, care de altfel va muri câteva zile mai târziu. Coconaşu, care are şansa şi curajul să iasă din lagăr fără să trezească suspiciunea gardienilor, va păstra discreţia ştiind că familia Nicollet îşi riscă viaţa pentru gestul de umanitate pe care îl face.

Când prizonierii români sunt transferaţi, Coconaşu cere adresa familiei Nicollet. Din precauţie, aceasta preferă ca prizonierul să o lase pe a sa. La 6 iulie 1919, familia Nicollet scrie pe adresa indicată în România. Abia în primăvara lui 1921 primeşte un răspuns de la Coconaşu, o scrisoare datată 18 aprilie 1921. Solomon Coconaşu se întorsese în ţară, sănătos, şi îşi regăsise familia. "Îmi aduc aminte cu o mare emoţie de orele călduroase pe care le-am petrecut la voi şi vă mulţumesc pentru primirea pe care mi-aţi făcut-o".

El va semnala autorităţilor române adresa binefăcătorilor săi. Familia Nicollet va primi o scrisoare de mulţumiri redactată la 28 noiembrie 1924, la cererea Reginei Maria, de către doamna sa de onoare, Simone Lahovary, care a adaugat o fotografie cu dedicaţie din partea reginei. Familia Nicollet va păstra cu religiozitate acestă scrisore care merită să fie citată: *"Doamna, Majestatea Sa regina, aflând întregul devotament cu care v-aţi ocupat de nefericiţii noştri prizonieri români în timpul războiului, mă însarcinează să vă spun cât de impresionată a fost de bunătatea voastră şi vă adresează întreaga sa recunoştinţă. Majestatea sa va trimite alăturat portretul său în costum de încoronare şi speră că îl veţi păstra în amintirea României pe care nu o cunoaşteţi, dar pentru care aţi făcut atât de mult"*.

Miercuri, 9 aprilie 1924, regele Ferdinand şi regina Maria sunt oaspeţii Alsaciei şi vin să se reculeagă la Val de Platre, primiţi de generalul Berthelot, fostul şef al Misiunii militare franceze în România între 1916-1918. După inaugurarea monumentului, regina Maria depune, la picioarele marii cruci din cimitir, o imensă coroană de trandafiri şi, parcurgând aleile ce separă mormintele, depune pe fiecare mormânt câte un buchet de garoafe roşii şi albe, pe care i le întind tinere alsaciene (...)

Bibliografie:

1. Benjamin Vallotton, Les prisonniers roumains en Alsace, in Alsace française, 5 -12 octombrie 1930
2. 2. Jean Nouzille, Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia şi Lorena. 1917-1918, Editura Semne, Bucuresti, 1997
3. M. Djuvara, *La guerre roumaine 1916-1918*, Paris, 1919
4. *Tragedii şi suferinţe neştiute. Prizonieri de război şi internaţi civili în România1917-1919. Documente elveţiene,* ediţie şi cuvânt înainte de Andrei Şiperco, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2003

5. Luchian Deaconu, *Momente din epopeea făuririi statului naţional unitar român,* Editura « Scrisul românesc », Craiova 1988.
6. *Les roumains en France 1916-1918,* Collection « Les Chemins de la Mémoire », Ministère de la Défense, Secrétariat d'Etat aux Anciens Combatants, Délégation à la Mémoire et a l'Informatique Historique, p. 4-5.
7. Gh. Nicolescu, Gh. Dobrescu, A. Nicolescu, *Calvarul prizonierilor români,* vol. I, Editura Universităţii din Piteşti, Bucureşti, 2006
8. Traian Moşoiu , *Memorial de război (august-octombrie 1916),* (Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1987